

s bivšim i sadašnjim istaknutim članovima i liderima zagrebačke središnjice i regionalnih ogranaka.

U sedmom poglavlju pod naslovom *Zajednica, identifikacija, interakcija* (223.-267), rezimiraju se prethodna poglavlja te na dvije razine - razini predodžaba i razini interakcija interpretira susret doseljenika i starosjedilaca. Autorica je u ovom poglavlju pokušala odgovoriti zašto se u virovitičkoj okolici i nekoliko godina nakon preseljenja održava podjela između starosjedilačkoga i doseljeničkoga stanovništva, s obostrano pojednostavljenim, a ponekad i negativnim predodžbama? Govor o "podijeljenoj naciji" prema mišljenju autorice, nailazi na plodno tlo u virovitičkoj okolici zbog specifičnih obilježja lokalne i društvene situacije koja čine zemljopisna i socijalna dislokacija Srijemaca, reakcija na nasilno preseljenje, gubitak društvenog statusa, gospodarske i političke moći, specifično segregirano naseljavanje doseljenika u novu sredinu, među nepoznate ljude s izgrađenim vlastitim standardima i tradicijama i interioriziranom stigmom o vlastitome identitetu te šire gospodarske prilike u zemlji u drugoj polovici devedesetih godina, koje otežavaju gospodarsko napredovanje i srijemskih i domaćih poljoprivrednika. Prema mišljenju autorice svi ti čimbenici perpetuiraju uzajamno stereotipiziranje doseljenika i starosjedilaca i šest do sedam godina nakon doseljavanja.

Na kraju knjige u Dodatku 1 pod naslovom *Ekonomska djelatnost srijemskih Hrvata (stanje iz godine 1996.)*, (269.-300.), Aleksandra Muraj analizira kako doseljenici osiguravaju materijalnu bazu svoje egzistencije i kako doseljenici uče na preoblikovanje životne prakse i kulture starosjedilaca.

U Dodatku 2 pod naslovom *Jezik i govor kao komponente i faktori indetite-ta* (301.-314.), Jadranka Grbić svoje istraživanje temelji na sociolingvističkim postavkama koje upotpunjuju etnološke. Autorica smatra da su stavovi spram zavičajnoga govora u smislu je li im to materinski ili ne, različiti. Dok jedni smatraju da je to jezik i govor drugoga naroda (Srba), dotle drugi smatraju da je to njihov materinski, čak štoviše, jedno od narječja hrvatskoga jezika.

Knjiga *Srijemski Hrvati* J. Čapo Žmegač je zajedno sa priloženim fotografijama vrlo vrijedno svjedočanstvo o osobnim sudbinama u teškim ratnim vremenima i ljudskim prilagodbama u iznuđenim okolnostima.

Davor Kovačić

Norka MACHIEDO MLADINIĆ, *Životni put Ive Tartaglie*,
Književni krug Split, 2001., 223 str.

Ivo Tartaglia je nesumnjivo značajna ličnost u povijesti Splita i Dalmacije. No njegova politička djelatnost ostavila je određene tragove i u širim razmjerima, u političkom životu Hrvatske, u okvirima državnih formacija u kojima se ona nalazila prije i poslije 1918. godine. Deset godina bio je gradonačelnik Splita (1918.-1928.) i potom prvi ban Primorske banovine (1929.-1932.). U našoj historiografiji do sada nismo imali cjeloviti prikaz njegove djelatnosti. Naime, Tartaglia je završio životni put kao leopoglavski robijaš 1949. godine. Bio je osuđen od komunističkih vlasti druge Jugoslavije, premda se priklonio NOP-u i bio predsjednik Narodne fronte u Splitu, u čijem su se stanu 1943. i 1944. održava-

li tajni sastanci komunističkih aktivista. Presuda mu je izrečena u Okružnom sudu u Splitu u lipnju 1948. kada je osuđen na sedam godina zatvora, gubitak građanskih prava u trajanju od dvije godine i konfiskaciju cjelokupne imovine. No već je sljedeće 1949. godine u Lepoglavi umro. Autorica Norka Machiedo Mladinić bilježi: "Nakon presude, potpuni je muk ovio njegovu ličnost. Nitko se nije usudio spomenuti ga, pao je u zaborav".

Ipak, jedini koji Tartagliu nisu zaboravili bili su poneki povjesničari, koji su ga spominjali u svojim obradama i to usputno u događajima u kojima je i on izravno sudjelovao. Sada se, međutim, pred nama nalazi knjiga u kojoj je obrađen njegov život od mladih dana do tragičnog završetka. Činjenica da autorica pripada Tartagliu obiteljskom krugu knjizi nije dala jači emocionalni naboj i ne narušava objektivnost njezinih prosudbi. Upravo zbog blizine ličnosti koju obrađuje, autorica je bila u prilici da sazna više o Tartagliu životu i reagiranju u pojedinih situacijama i da dođe do materijala koji omogućavaju dublje spoznavanje njegovih stajališta i motiva njegove aktivnosti. Svoje obrade pojedinih razdoblja Tartagliu života ona temelji ponajviše na njegovim priložima objavljenim u tisku, ali i na sačuvanoj obiteljskoj ostavštini. Svoj rad autorica je podijelila u nekoliko većih cjelina, u kojima prati Tartagliu djelovanje u kronološkom slijedu. Svako je poglavlje posebno naslovljeno, a dijeli se u manje dijelove s podnaslovima, čime je postignuta preglednost teksta i ostvarena uzročna posljedična povezanost.

Da bi čitatelju omogućila što bolje praćenje Tartagliu djelovanja, autorica daje opise gospodarskih, političkih i društvenih događaja u Dalmaciji potkraj 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća. Na taj se način uočavaju povijesni procesi u svojoj složenosti na širem području, a oni su obilježeni nizom problema. Iz njih se iščitava podloga na kojoj su izrastale podjele i sučeljavanja društvenih grupa. Tartaglia ih prati od rane mladosti kada je u razdoblju svog sazrijevanja bio pun divljenja prema Mihovilu Pavlinoviću. No na njegovo je političko formiranje utjecao i Tomaš Masaryk, koji odbacuje romantični pristup prošlosti, teži demokraciji i socijalnim reformama te predlaže rad u narodu pridajući veliku važnost kulturnom djelovanju. Sve su te odrednice usađene kasnije u Tartagliu javno djelovanje.

Autorica upozorava da je 1904. godina bila prijelomna u Tartagliu životu: tada se, naime, počeo baviti politikom. Svoja osnovna politička stajališta iznio je u javnim glasilima, koja su tako postala osnovni izvor za utvrđivanje i proučavanje njegove političke orijentacije. Autorica prati njegov udio u osnivanju Hrvatske demokratske stranke u Dalmaciji, koja se ubrzo sjedinjuje s Hrvatskom naprednom strankom iz sjeverne Hrvatske (sjedište joj je u Zagrebu) u Hrvatsku pučku naprednu stranku. To je bila i jedina politička stranka kojoj je u cijelom svom životu Tartaglia pripadao. Kao tajnik stranke Tartaglia je bio glavni organizator njezina djelovanja. Postao je i urednik strankina glasila *Slobode*, kasnije *Pučke slobode*. Autorica je pregledno prikazala osnovna pitanja koja tada zaokupljaju Tartagliu (tumačenje demokracije, shvaćanje domoljublja, odnos pojedinca i kolektiva, odnos Hrvata i Srba, pitanje Bosne i Hercegovine i dr.). Kada je izvršena aneksija Bosne i Hercegovine, Tartagliu stranka donosi rezoluciju (na zboru u Splitu), u kojoj ističe "važnost tog hrvatskog teritorija, kojega treba priključiti Hrvatskoj".

Među Tartaglihim napisima u predratnom razdoblju autorica posebno upozorava na one o agrarnom pitanju. Kako je stanje dalmatinskih seljaka vezanih kolonatskim ugovorima bilo vrlo teško (ono je bilo pogođeno tzv. vinskom klauzulom i pošasti žiloždere), Tartaglia je bio zaokupljen traženjem izlaza iz te situacije. Izbijanje Prvog svjetskog rata onemogućilo je njegovu daljnju aktivnost, jer je s Josipom Smodlakom uhićen i otpremljen u mariborsku kaznionicu.

U novoostvorenoj jugoslavenskoj državi Tartaglia razvija veliku aktivnost, koja se nije ograničila samo na politiku. Autorica prati njegovo desetogodišnje razdoblje na čelu Splita i napore da popravi gospodarsko, socijalno i zdravstveno stanje grada. Splićani su ga tada upoznali kao razboritu, marljivu i odgovornu osobu, odlučnu u ostvarivanju svojih zamisli. Elektrifikacija grada, završetak spoja sa sjevernom Hrvatskom, izgradnja luke i gradske infrastrukture pothvati su koji obilježavaju Tartagliho načelnikovanje. Cijelo vrijeme veliku je pozornost posvećivao i seljačkom pitanju i poljoprivrednoj proizvodnji - utvrđuje autorica.

U svojim razmišljanjima o budućem razvoju jugoslavenske države Tartaglia je njezin napredak vidio u jadranskoj orijentaciji. Promicanju te zamisli pridonosila je i *Jadranska straža*, izvanstranačka organizacija, kojoj je Tartaglia bio dugogodišnji predsjednik. Obradujući taj dio Tartaglihine aktivnosti autorica naglašava njegovo poticanje izdavačke djelatnosti Jadranske straže, u čijim se izdanjima širila spoznaja o vrijednosti mora i obale.

Kada je kralj Aleksandar nakon uvođenja šestosiječanjske diktature državu podijelio na devet banovina, uspostavljena je i Primorska banovina. Njezinim banom kralj je imenovao Ivu Tartagliu. Na tom je položaju ostao do ljeta 1932. godine, kada je podnio ostavku. Autorica donosi podatke o njegovu sudjelovanju u diktatorskom aparatu i njegovu shvaćanju nastalog stanja, iz kojih proizlazi da je on podjelu države na banovine shvatio kao približavanje federativnom ustroju koje može biti korisno za Hrvate. No spoznavši da je sva vlast strogo centralizirana i da banovi zapravo nemaju nikakve vlasti, zahvalio je na banskoj dužnosti. "Kratki period vršenja banske dužnosti", piše autorica, "upravo u doba kraljeve samovlade teško se Tartagli praštao, pa je to utjecalo na njegov život i onda kada stare Jugoslavije više nije bilo." Tartaglia se razočarao u kralja, koji nije ispunio njegova očekivanja pa je u nastavku svoje aktivnosti nastojao pomoći uklanjanju osnovnih teškoća u sređivanju države. Zato sudjeluju u donošenju Zagrebačkog memoranduma grupe hrvatskih javnih radnika (1934.) kojim se upozorava kralja na razmjere narodnog nezadovoljstva. Iz teksta Memoranduma proizlazi da su njegovi potpisnici (među njima su bili zagrebački nadbiskupi Antun Bauer i Alojzije Stepinac, Ferdo Šišić, Albert Bazala, Ivan Meštrović, Ivo Krbek, Jozo Kljaković i dr.) za jugoslavensku državu, ali protiv postojećeg stanja i traže promjene. Tartagliho potpisivanje Memoranduma bilo je u skladu s njegovim stajalištima. Autorica utvrđuje da su odmah uslijedili napadi na njega iz jugonacionalističkih krugova. "Jugonacionalisti su nastavili pratiti svaki politički korak Ive Tartaglije", bilježi autorica, "i nazivaju ga novopečeni privjeskom tzv. Mačekove opozicije".

Kad je poslije petosvibanjskih izbora 1935. novi predsjednik vlade Milan Stojadinović u Narodnoj skupštini najavio nužnost rješenja hrvatskog pitanja, Tartaglia je u splitskom *Jadranskom dnevniku* pisao: "Kako bilo da bilo, hrvatsko pitanje je opet izbilo na dnevni red i postoji općenito uvjerenje da je državna

nužda da se ono ne samo čim prije počne rješavati, nego da ga se u interesu države konačno i temeljito riješi". Za promjenu državnog ustroja Tartaglia se založio i u anketi časopisa *Nova Evropa*, kada je odgovarao na pitanje koji su glavni aktualni problemi unutarnje politike Jugoslavije. Naglašavajući da je to hrvatsko pitanje, Tartaglia ističe da se ono može riješiti samo sporazumom na osnovi ravnopravnosti, pravilnosti i dobre volje. A kada je grupa intelektualaca 1936. izradila *Nacrt novog ustava* (u travnju 1937. predan je knezu Pavlu), među predlagateljima bio je i Ivo Tartaglia. Autorica je dobro uočila da u tom nacrtu nije preciziran ustroj države, ali da iz njegova sadržaja proistječe federativna država, pa utvrđuje da nakon takve Tartagline orijentacije ne iznenađuje njegovo približavanje Vladku Mačeku i politici HSS-a. U istrazi pred komunističkim organima nakon završetka Drugog svjetskog rata Tartaglia potvrđuje da je u tim danima u mnogim pitanjima bio suglasan s Mačekom te da se s njim nekoliko puta i osobno susreo.

Posebno poglavlje u knjizi autorica je posvetila djelovanju Tartaglie na kulturnom polju. U toj djelatnosti dao je velik doprinos svom rodnom Splitu. Bio je poznavatelj i ljubitelj kulture i umjetnosti te veliki njihov promicatelj. Bio je osnivač nekoliko kulturnih ustanova i društava, organizator izložbi i kulturnih manifestacija, prijatelj umjetnika i njihov mecena. Osim toga i sam je bio pisac i kritičar, bibliofil i skupljač umjetnina. U svom stanu - svjedoči autorica - imao je golemu biblioteku i mnoštvo umjetničkih predmeta. Zanimao se i za domaću i stranu književnost, koju je čitao na talijanskom, francuskom i njemačkom jeziku. U njegovoj rukopisnoj zbirci sačuvano je više njegovih drama, literarnih savstava i teorijskih studija iz mladih dana.

U završnom poglavlju knjige autorica prikazuje privatni život Ive Tartaglie. Zorno prikazuje Tartaglin stan i upozorava na brojne predmete muzejske vrijednosti, koji su poslije Drugog svjetskog rata opljačkani i kojekuda razneseni. Opisala je teške ratne dane koji su za Tartagliu nastupili talijanskom okupacijom Splita. Tada je bio interniran na Liparima, pa nakon nekog vremena vraćen u Split oštećena zdravlja. Kako je u Splitu bio razvijen ilegalni NOP, priključio se pokretu, pa tada nije mogao ni slutiti da će ga ti isti ljudi, kada poslije završetka rata preuzmu vlast, progoniti. Bio je uhićen u prosincu 1947. i od tada je njegov život išao kraju. Danima i mjesecima su ga preslušavali, ispitivali o svim pojedinostima njegova života, od najranijih dana. Autorica utvrđuje da je postupak prema njemu bio krajnje ponižavajući, da je to bilo gaženje ljudskog dostojanstva koje je zasigurno ubrzalo njegovu smrt.

Posljednje stranice knjige ispunjene su prikazom suđenja Tartagli i podacima o barbarskom rasturanju njegove imovine. U knjigu je uvršten i veći broj fotografija, koje predočavaju Tartagliu i članove njegove obitelji u pojedinim razdobljima života.

Knjiga Norke Machiedo Mladinić ispunjava jednu prazninu u našoj historiografiji. Svojim čitkim i zanimljivim tekstom ona iscertava portret Ive Tartaglie, čovjeka koji se odlikovao poduzetnim duhom i velikom marljivošću i koji je neumorno djelovao u različitim sferama života. Prikazujući njegov životni put autorica je prije svega prikazala njegove životne napore da što više uradi za podizanje i unapređenje svog rodnog Splita. Kao desetogodišnji gradonačelnik Splita Tartaglia je ostavio neizbrisiv trag u njegovoj novijoj povijesti, premda su okolnosti u kojima je djelovao bile vrlo teške i nepovoljne. No prikazujući to

njegovo djelovanje autorica je nužno upozoravala i na probleme okruženja i položaja Hrvatske te stajališta Tartaglie za rješavanje složenog pitanja cijele zajednice. Što se tiče Tartagliina političkog opredjeljivanja iz teksta ove knjige uočavamo da je pripadao onome krugu hrvatskih intelektualaca i političara koji su budućnost Hrvatske vidjeli samo u jugoslavenskom okviru, ali su tražili takav ustroj jugoslavenske države koji će Hrvatskoj osigurati ravnopravnost s ostalim dijelovima državne zajednice. Ocjenjujući Tartagliine političke nazore, autorica utvrđuje da je Tartaglia "bio uvjeren da se može istodobno biti i Hrvat i Jugoslaven", pa je tako i nastupao u svom političkom radu. Prikazujući taj rad dolazi do ispravnog zaključka da "ono u čemu nije imao uspjeha, bilo je njegovo političko djelovanje oko ispravljanja unutarnjeg ustrojstva države". I na kraju treba reći i to da je ova knjiga dokumentarnim prikazom Tartagliina tragičnog završetka dala još jedan prilog upoznavanju žrtava komunističke represije u prvim poslijeratnim godinama.

Hrvoje Matković

Svetozar PRIBIĆEVIĆ, *Izabrani politički spisi*, izbor i uvodna studija dr. Hrvoja Matkovića, Golden marketing Zagreb, 2000., 367 str.

Hrvoje Matković, najistaknutiji predstavnik naše današnje suvremene historiografije, obdario nas je još jednim vrijednim povijesnim djelom, izabranim političkim spisima Svetozara Pribićevića. Kao priređivač knjige napisao je u njoj uvodnu studiju o životu, ideologiji i političkom djelovanju Svetozara Pribićevića o kojem je dosad objavio dvije monografije i to: *Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka* (1972.) i *Svetozar Pribićević, ideolog, stranački vođa i emigrant* (1995.).

Knjiga *Izabrani politički spisi*, uz već navedenu Matkovićevu studiju sadrži Bibliografiju u kojoj se nalaze objavljeni tekstovi Svetozara Pribićevića (knjige, knjižice, pisma, poruke, članci tiskani u suvremenom tisku). Izabrani politički spisi čine središnji i glavni dio knjige u kojem se nalaze spisi od njegova prvog nastupa u hrvatskoj politici pa sve do smrti. Dakle, knjiga o kojoj je riječ sastoji se od tri bitna dijela - uvodne studije, bibliografije i izabranih političkih spisa. Na kraju knjige tiskano je kazalo osobnih imena.

Priređivač knjige dr. Hrvoje Matković u uvodnoj studiji pregledno obrazlaže idejnu podlogu i djelovanje Svetozara Pribićevića u satonu Austro-Ugarske Monarhije i u razdoblju monarhističke Jugoslavije (do njegove smrti 1936.). Na pristupačan i čitljiv način Matković prikazuje Pribićevićev politički portret i njegovo shvaćanje politike. Kao najbolji poznavatelj Pribićevićeva političkog djelovanja, Matković u uvodnoj studiji sintetizira njegov politički lik koji se proteže u velikom luku od jugoslavenskog unitarista, osnivača i ideologa državotvorne Jugoslavenske demokratske stranke, protivnika Velike Srbije i Radićeva federalizma do saveznika Stjepana Radića i federalista.

Čitajući Matkovićevu studiju uočavamo veliko značenje Svetozara Pribićevića u hrvatskoj politici prve polovice 20. stoljeća, u kojoj je zasigurno bio jedan od najznačajnijih i dugo najutjecajnijih političara. Njegova uloga bila je presudna u prijelomnim danima 1918. kada se lomila Austro-Ugarska Monarhija i kada se,